

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

УДК:341.1/8

Сорока Л.А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник директора з наукової роботи
Науково-дослідного інституту публічного права,
lsoroka_kw@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6979-6049>

КОСМІЗАЦІЯ ПРАВА

У статті робиться аналіз міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють сферу космічної діяльності, які майже шість десятиліть забезпечували правове регулювання дослідження і використання космічного простору. Розширення кордонів, після виходу людини у космос, поставили перед науковцями багато питань щодо пізнання природи права як особливого інструменту соціальної інженерії космічної діяльності, яка являє собою не тільки, як один із регуляторів, а й як головний механізм управління при переході цивілізації до сталого майбутнього. У статті робиться висновок, про необхідність переосмислення поглядів на роль і призначення права в умовах пов'язаних із космізацією нашого життя, передбачає поглиблення знань щодо його співвідношення з тими глобалізаційними змінами, що відбуваються на тлі підвищення ролі сталого розвитку людства. Сьогодні йде в минуле вивчення Землі окремими науками, які ні як не пов'язаними між собою, цей підхід замінюється вивченням нашої планети з глобальних позицій, що дають можливість осмислити Землю як ціле, як частина космосу, що знаходиться у взаємозв'язку і взаємозалежності з єдиним цілим космічних просторів. Космізація права є на сьогодні перспективним та стратегічним напрямком розвитку юридичної науки в цілому. Враховуючи всеохоплююче входження космічних технологій та послуг у наше повсякденне життя, земна юриспруденція у недалекому майбутньому трансформувється у космічну юриспруденцію. Крім того на базі трансформації юриспруденції відбудеться також формування космічної державності і відповідних їй органів управління, механізмів, інститутів, принципів правового регулювання і управління (а також саморегулювання і самоврядування). Всі зазначені процеси потребують вироблення космічної доктрини України, як цілісного документу сталого інклюзивного та інноваційного розвитку космічної галузі України.

Ключові слова: право, космос, космічна діяльність, глобалізація, космізація, комерціалізація.

Soroka L. COSMISATION OF LAW

The article analyzes international normative acts regulating the sphere of space activity, which for almost six decades provided legal regulation of space exploration and use. The expansion of borders, after human entry into space, has raised many questions for scientists to understand the nature of law as a special tool for social engineering of space activity, which is not only as one of the regulators, but also as the main control mechanism in the transition of civilization to a sustainable future. The article concludes that the need to rethink the role and purpose of law in the conditions associated with the cosmisation of our lives, implies a deepening of knowledge about its correlation with those globalization changes that occur against the background of increasing the role of sustainable development of humanity. Today goes back to the Earth's past study by separate sciences, which are not related to each other, this approach is replaced by the study of our planet from global positions, which make it possible to understand the Earth as a whole, as part of a cosmos that is interconnected and interconnected with a single entity of outer space. Cosmisation of law is today a promising and strategic direction for the development of legal science as a whole. Considering the inclusive integration of space technologies and services into our daily lives, earthly jurisprudence will in the near future be transformed into space law. In addition, the formation of cosmic statehood and its corresponding governing bodies, mechanisms, institutions, principles of legal regulation and governance (as well as self-regulation and self-government) will also take place on the basis of the transformation of jurisprudence. All these processes require the development of the Space Doctrine of Ukraine, as a coherent document of sustainable inclusive and innovative development of the Ukrainian space industry.

Key words: law, space, space activity, globalization, cosmisation, commercialization.

Постановка проблеми. Що таке космос? Чи може він існувати без Людини, а якщо може то навіщо? В чому полягає сутність відносин між людьми у космосі? Здавалось би, ці питання є віддаленими для пересічної людини та стосуються виключно наукових міркувань вузько спеціалізованих спеціалістів. Проте, напевно, кожен представник людства інколи випадково піднімаючи зір на нічне зоряне небо, хоча б раз замислювався про те, навіщо, як і коли виник космос? Яке місце в ньому займає людина? Яка майбутня доля в ньому людства? Як його можна використовувати на користь собі та іншим? Як тільки люди від абстрактного мислення перейшли до практичного використання космічного простору в мирних цілях – зародилось космічне право. Це сталося 4 жовтня 1957 року коли перший супутник полетів навколо планети Земля на висоту більше 200 кілометрів над державними кордонами суверенних держав. Жодна із них не висловила протесту державі власнику першого супутника, що привело до виникнення першої норми космічного права «миттєвого принципу» - що кожна країна має право запускати на навколоземну орбіту цивільні штучні супутники не питаючи дозволу інших держав.

Цьому передувала тисячолітні намагання людства спочатку просто відірватися на значну висоту від поверхні землі, а потім і вийти у космічний простір. Після запуску у космічний простір інших штучних

супутників, виникла об'єктивна необхідність систематизованого, комплексного, планового та виваженого дослідження космічного простору на основі певних визнаних світовою спільнотою норм права. Зокрема, в другій половині ХХ століття, так звані космічні держави, які мали реальний чи потенціальний ресурс запускати космічні апарати, почали підписувати міжнародні космічні договори, які утворили норми міжнародного космічного права. Майже шість десятиліть вони забезпечували правове регулювання дослідження і використання космічного простору.

При цьому треба визначити, що ці договори за своєю сутністю є нормами принципами. Для їх виконання не було створено «космічної поліції» і «космічного суду». Єдиним дієвим засобом впливу за порушення норм міжнародного космічного права мали б бути санкції, які до держави порушника могла би застосувати Рада безпеки ООН. Не дивлячись на таку міжнародно-правову недосконалість жодна країна їх формально не порушила до сьогоднішнього дня. Це є пов'язаним не тільки із високою міжнародно-правовою культурою керівників космічних держав, але й з тим, що принципи-норми міжнародного космічного права є дуже «розмитими», що надає можливість космічним державам здійснювати діяльність у космосі, формально не порушуючи норми міжнародного космічного права.

Все вище зазначене, а також вихід в космічний простір приватних компаній, зростання їх технологічних можливостей, розширення знань людства про космос і можливостей його використання обґрунтовують актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика космізації права є предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців з філософії, теорії держави та права, космічного, міжнародного та інших галузей права.

Метою статті є дослідження сучасних наукових думок щодо космізації права, на основі яких виробити космічну доктрину України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження щодо вивчення космічного простору та всесвіту загалом були і є пріоритетними та авторитетними для країн з розвинутою економічною та космічною промисловістю, адже дана діяльність є надзвичайно суспільно значущою та до її реалізації можуть долучитися далеко не всі бажаючі. Зрозуміло, що поза увагою права, як регулятора усіх суспільних відносин, така пізнавальна діяльність оминутися не може. Будь-які суспільні відносини між людьми об'єктивно вимагають правового врегулювання. З виникненням попиту на вивчення та використання космічного простору став необхідним нормативний фіксатор розвитку таких відносин, які досить стрімко розвивались, перероджувались та трансформувались.

Україна, як всі інші країни світу також входить в нову еру трансформації соціально-економічних та політико-ідеологічних відносин, які пов'язані із переходом від антропоцентризму до біосфероцентризму, що ставить інтереси людини і людства в залежність від потреб всієї планети і всього живого на ній. Поступово уявлення про зв'язок біосфери і космосу, людини і космосу, суспільства і космосу увійшли в науковий обіг, ставши важливою частиною сучасного наукового світогляду, характерною рисою сучасної культури. Ці погляди прийнято називати космізмом, а сам процес формування такого світогляду - космізації науки і філософії [1].

Необхідність переосмислення поглядів на роль і призначення права в умовах пов'язаних із космізацією нашого життя, передбачає поглиблення знань щодо його співвідношення з тими глобалізаційними змінами, що відбуваються на тлі підвищення ролі сталого розвитку людства. Сьогодні йде в минуле вивчення Землі окремими науками, які ні як не пов'язаними між собою, цей підхід замінюється вивченням нашої планети з глобальних позицій, що дають можливість осмислити Землю як ціле, як частину космосу, що знаходиться у взаємозв'язку і взаємозалежності з єдиним цілим космічних просторів. Частиною нового космічного світогляду є розширення предмета багатьох старих класичних наук, їх висновки за рамки вивчення чисто земних явищ і процесів, поява космічного аспекту в їх дослідженнях.

Розширення кордонів, після виходу людини у космос, поставили перед науковцями багато питань щодо пізнання природи права як особливого інструменту соціальної інженерії космічної діяльності, яка являє собою не тільки, як один із регуляторів, а й як головний механізм управління при переході цивілізації до сталого майбутнього.

Таким чином, космізація за своїми ознаками є – глобальним, світовим, загальнолюдським процесом, який пов'язаний із космічними технологіями, продуктами, послугами та космічними факторами (космічний простір, космічні польоти, космічні об'єкти і таке ін.).

Орієнтація на «підкорення» і «експлуатацію» природи (земної або космічної) науково-технічними засобами, що не стримуються екологічними обмеженнями, втратила колишню привабливість в очах більшості науковців. Вона зберігає зараз лише невелике число прихильників, на думку яких, все більше відхилення від стану рівноваги з навколишнім середовищем характеризує не тільки минуле людської цивілізації, але і її майбутнє. Стратегія «підкорення» природи (в тому числі і космічної) повинна бути замінена сталою стратегією [2]. Тому деякі експерти переконані, що у сучасних політиків не вистачає політичної волі пояснити своїм громадянам про необхідність відмови від зростаючого споживання заради наступних поколінь. Вилікуватися від звички жити не відповідно до своїх доходів людство зможе тільки в результаті настання серйозної кризи, коли доведеться йти на обмеження споживання.

Для сучасного суспільства людей космічна діяльність - прояв реального розширення сфери його життєдіяльності за межі поверхні планети і повітряного простору. Цей процес поступово стає одним з двигунів

розвитку багатьох сфер життєдіяльності, одним із засобів активізації наукового, технічного та економічного прогресу. Ця діяльність відкриває нові можливості для забезпечення різних аспектів безпеки, але і створює одночасно нові глобальні загрози та ризики [3].

Розвиток правового регулювання космічної діяльності в епоху комерціалізації космосу розвивається у трьох напрямках і включає не лише договори та звичаї на міжнародному рівні, національне законодавство а також акти міжнародних та міжурядових організацій. Це ще більше обґрунтовує висновки про те, що космічне право набуває нових рис – із комплексної галузі права переходить мета право [4].

Отже, космічні технології (послуги) та космізація права стають все більш актуальними у нашому житті і потребують вироблення не тільки нових поглядів, видів регулювання а й нової космічної доктрини. Таким чином, враховуючи існуючі концепції, погляди вчених, а також перехід до нової доктрини глобального і сталого розвитку в умовах всеохоплюючого проникнення в усі сфери суспільного життя космосу, спробуємо надати авторське бачення терміну «космізації права». Хоча, на сьогодні ще не має сталого визначення тим процесам про які ми говорили вище і спеціалісти з різних галузей використовують різні терміни. Тому не претендуючи на кінцеву інстанцію під космізацією права ми розуміємо – процес трансформації права використовуючи нові підходи до вироблення цілісної концепції світобудови, уявлення про органічну єдність всього світу і його тісному зв'язку із космосом через створення нових правових стандартів на підставі сталого розвитку людства.

Космічні закони, які приймалися на більш ранніх стадіях, зосереджувалися більше на публічній стороні космічної діяльності, що регулювалася переважно ООН через UNCOPUOS. Швидкий розвиток комерціалізації космосу призвів до децентралізованого процесу космічного законодавства. По-перше, ООН вже не є єдиною платформою для прийняття космічних законів; інші міжнародні організації все частіше перебувають у законотворчому процесі. По-друге, законодавство має форми як жорсткого, так і м'якого права. Нарешті, міжнародне космічне законодавство активно підтримується та доповнюється національним космічним законодавством, яке в здебільшого має характер адміністративно-правових законів.

Україна також не стоїть осторонь щодо зазначених процесів. Приймавши однією із перших країн національне космічне законодавство і ставши космічною державою на деякий час уповільнила розвиток космічної діяльності. Цьому деструктивному процесу передувала низка причин:

- відсутність у керівництва країни чіткого розуміння місця і ролі космічної індустрії в економічній системі держави, як наслідок фрагментарне вирішення поточних проблем космічної галузі;
- недостатнє фінансування прийнятих державних космічних програм;
- відсутність власного космодрому (ані Стратегія космічної діяльності України на період до 2022 року, ані урядова Концепція реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року не передбачають вирішення питання використання космодрому для запуску українських ракет-носії, незважаючи на те, що космічні плани щодо використання українсько-бразильського космодрому лишилися не реалізованими);
- тривала державна монополія на космічну діяльність (навіть із врахувань законодавчих змін і допуск до зазначеної діяльності приватних осіб, фізичні особи не суб'єктами космічної діяльності);
- відсутність космічно-правової ідеології, роз'яснювальна робота серед населення щодо значення розвитку космічної галузі не проводиться (проведене нами анкетування серед населення України показав, що основна маса опитаних (понад 90%) взагалі не знає про існування космічних програм та які існують стратегічні напрями у зазначеній сфері);
- використання неефективних адміністративно-правових механізмів щодо регулювання та управління космічною діяльністю (хаотичне та не системне дозвільно-ліцензійне регулювання);
- відсутність чіткого розподілу повноважень між суб'єктами публічного адміністрування космічної діяльності;
- правові прогалини щодо забезпечення космічною продукцією та послугами сектор оборони в інтересах національної безпеки.

Очевидними є недоліки сучасної нормопроектувальної техніки щодо визначення таких базових понять космічного права, як «космічна діяльність» та «суб'єкти космічної діяльності». У визначенні «космічна діяльність» не розкривається її специфічний нормативно-правовий зміст як господарювання, а робиться тільки вказівка на види космічної діяльності: наукові космічні дослідження; використання космічного простору; розроблення, виробництво, ремонт та технічне обслуговування, випробування, експлуатація, управління об'єктами космічної діяльності (у тому числі їх агрегатами та складовими частинами); забезпечення запуску, запуск та повернення космічних апаратів, їх складових частин з космічного простору на землю. Фактично за «бортом» космічної діяльності лишається модернізація та утилізація космічної техніки, надання космічних послуг (наприклад, передача, отримання, розповсюдження та використання інформації з космічних апаратів), створення і використання космічних технологій тощо [5].

Отже, космічне законодавство України потребує суттєвої модернізації. Хоча деякі напрацювання в зазначеному напрямку вже є, на сьогодні існує декілька законодавчих ініціатив, а саме: Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності 143-ІХ від 02.10.2019 [6], Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про державне регулювання у сфері дистанційного зондування Землі» 657-2013-р. від 28.08.2013 [7]; Проект Закону про державне регулювання у сфері супутникової навігації №5549 від 16.12.2016 [8]. Але як показала практика, зазначених законодавчих дуже мало, приймаються вони

дуже повільно і безсистемно, що не дозволяє космічну діяльність перевести на рейки сталого інноваційного та інклюзивного розвитку.

Так, наприклад, прийняті новели космічного законодавства щодо монополізації національної космічної діяльності створює умови для інвестиційної привабливості галузі. Але детальний аналіз законодавчих змін показав, що глибокого та серйозного фахової оцінки розроблених космічних норм, їх відповідності основним принципам доцільності та адекватності державної регуляторної політики у сфері провадження космічної діяльності – не здійснювалося. Адміністративно-правові механізми космічної діяльності (інститут ліцензування скасований, на томність введений декларативний порядок) не створюють сприятливі умови для ведення господарської діяльності у зазначеній сфері та приведе то певного конфлікту з міжнародними принципами.

Ми приєднуємося до фахівців в галузі космічного права, що сьогодні потребують не фрагментарного правового вдосконалення, а комплексного сучасного нормативно-правового оновлення та вирішення цілого кола проблем космічної галузі з урахуванням особливостей космічної діяльності, норм міжнародного та національного космічного права. Причому специфіка космічних відносин зумовлює застосування публічно-правових і приватноправових основ та інструментів у правовому регулюванні досліджуваного типу відносин. В основу концептуальних засад реформування космічного законодавства України має бути покладено результати прикладних наукових досліджень економічних запитів внутрішнього та зовнішнього ринків космічних послуг і технологій, особливостей використання космічних технологій у виробництві конкурентоспроможної високотехнологічної цивільної продукції, можливості трансферу останніх у суміжні сфери господарювання. При цьому мають бути враховані закономірні тенденції існування та розвитку національних космічних відносин, які повинні регулюватися створюваними космічно-правовими нормами [5].

Висновки. Таким чином, космізація права, є на сьогодні перспективним та стратегічним напрямком розвитку юридичної науки в цілому. Враховуючи всеохоплююче входження космічних технологій та послуг у наше повсякденне життя, земна юриспруденція у недалекому майбутньому трансформується у космічну юриспруденцію. Крім того на базі трансформації юриспруденції відбудеться також формування космічної державності і відповідних їй органів управління, механізмів, інститутів, принципів правового регулювання і управління (а також саморегулювання і самоврядування). Всі зазначені процеси потребують вироблення космічної доктрини України, як цілісного документу сталого інклюзивного та інноваційного розвитку космічної галузі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Грушевицкая Т., Садохин А. Концепции современного естествознания, 2019. https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/grushev/23.php
2. Казютинский В.В. К.Э. Циолковский и глобалистика. *Век глобализации*. Выпуск №1/2009. <https://www.socionauki.ru/journal/articles/129941/>
3. Ударцев С. Ф. Правовая политика и космическая деятельность: взгляд в обозримое будущее. *Государственно-правовые исследования*. 2019. Вып. 2. http://repository.kazguu.kz/bitstream/handle/123456789/695/Udartsev_LegalPolicyAndSpaceActivities.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Урсул А.Д. Космоглобалистика: взаимосвязь глобальных и космических процессов. <https://cyberleninka.ru/article/n/kosmoglobalistika-vzaimosvyaz-globalnyh-i-kosmicheskikh-protsessov-1>
5. Шемшученко Ю.С., Семеняка В.В. Сучасний стан та необхідність реформування космічного законодавства України. *Часопис Київського університету права*. 2019/2 13.
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності: Закон України №143-IX від 02.10.2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-20>
7. Про схвалення Концепції проекту Закону України “Про державне регулювання у сфері дистанційного зондування Землі”: розпорядження Кабінету Міністрів України № 657-2013-р від 28.08.2013. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/657-2013-%D1%80>
8. Проект Закону про державне регулювання у сфері супутникової навігації №5549 від 16.12.2016. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5549&skl=9

REFERENCES:

1. Grushevitskaya, T., Sadokhin, A. (2019). Concepts of modern science. Retrieved from: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/grushev/23.php [in Russian].
2. Kazyutinsky, V.V. (2009). K.E. Tsiolkovsky and global studies. *Vek globalizatsii*, 1. <https://www.socionauki.ru/journal/articles/129941> [in Russian].
3. Udartsev, S.F. (2019). Legal policy and space activities: a look into the foreseeable future. *Gosudarstvenno-pravovyye issledovaniya*, 2. Retrieved from: http://repository.kazguu.kz/bitstream/handle/123456789/695/Udartsev_LegalPolicyAndSpaceActivities.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Russian].
4. Ursul, A.D. Cosmoglobalistics: interrelation of global and space processes. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/kosmoglobalistika-vzaimosvyaz-globalnyh-i-kosmicheskikh-protsessov-1>
5. Shemshuchenko, Y. S., Semenyaka, V. V. (2019). Current status and necessity of reforming space legislation of Ukraine. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2, 13 [in Ukrainian].

6. Law of Ukraine on Amendments to Certain Laws of Ukraine on State Regulation of Space Activity No. 143-IX. (2019, October 2). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-20> [in Ukrainian].

7. *On Approval of the Concept of the Draft Law of Ukraine "On State Regulation in the Field of Remote Sensing of the Earth"*. (2013). Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 657-2013-r from 28th August 2013. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/657-2013-%D1%80> [in Ukrainian].

8. Draft Law on State Regulation in the Field of Satellite Navigation № 5549. (2016, December 12). Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5549&skl=9 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019